

Hot, kränkningar och trakasserier i skolmiljö

Skolmobbing är ett allvarligt och utbredd problem. Men det finns sätt att komma tillrätta med det.

Så kan man sammanfatta detta seminarium om brottsofferfrågor som arrangerats i Göteborg under hösten 2006. De övriga seminarierna var "Barnperspektiv på förundersökning" och "Skadestånd och brottsskadeersättning".

Föreläsare på detta seminarium var **Doris Marydotter**, jämställdhetsexpert och inspiratör, **AnnCha Lagerman**, idrottslärare och mobbingexpert på BRIS och **Lars Arrhenius**, barn- och elevombud på Skolverket.

Brottsförmyndigheten
www.brottsformyndigheten.se

Åklagarmyndigheten
Utvecklingscentrum Göteborg
www.aklagare.se

Tryggare och Mänskligare Göteborg
www.tryggaremanskligare.goteborg.se

Hoppingivande seminarium om mobbning

”Hot, kränkningar och trakasserier i skolmiljö” löd rubriken på den första halvdagen i den föreläsningsserie som arrangerats av Brottsoffermyndigheten, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Göteborg och Tryggare och Mänskligare Göteborg.

De många deltagare, varav givetvis många från skolvärlden, som fanns på plats på Elite Park Avenue Hotel på Avenyn i Göteborg den 8 september 2006 fick under en intensiv förmiddag lyssna till föreläsare som inte bara talade om problemet – utan även om en hel del konkreta sätt att försöka lösa det.

Dessutom fick Skolverkets nya Barn- och elevombud presentera sig, berätta om sitt arbete och om den nya lag mot diskriminering och annan kränkande behandling som gäller från 1 april.

Det är inte OK!

– om könsmobbing, kränkande språkbruk, attityder och värderingar i ungdomsmiljöer

Först ut var dock jämställdhetskonsulten **Doris Marydotter**, som bland annat arbetar med att utbilda och informera elever, skolpersonal och föräldragrupper i frågor som könsmobbing och sexuella kränkningar.

– Jag har besökt skolor i tio år. Förr ringde de och ville att jag skulle komma till årskurs åtta – nu handlar det om årskurs sex, sa Doris Marydotter och fastslog att i de här frågorna behöver alla ungdomar allas stöd:

– Det är ditt och mitt och hela vuxen-världens ansvar – allas!

Könsmobbing

Hon presenterade därefter en nedslående lista med exempel på de olika uttryck som könsmobbing kan ta sig och berättade bland annat om en

flicka i åttan som blev fasthållen på ett pingisbord av fyra killar medan en kille tog henne mellan benen.

– Men det kan också handla om hot och trakasserier, både verbalt och genom SMS. Någon kanske får höra att hon har ”kuksugarläppar”, en plattbröstad tjej får veta att ”det finns faktiskt silikon”. Andra stämplas med förkortningar som AVK – ”alltid våt och kåt” – eller PSB – ”påsnittningsbar”.

När det gäller vilka ord som används för att kränka påpekade Doris Marydotter att man mot killar ofta tar till saker som ”fjolla”, ”kärring” och ”bög” – helt enkelt sådant som förknippas med kvinnlighet – medan tjejer får heta sådant som ”hora” och ”slampa”.

– Vilken tjej som helst kan få horrykte. Och om man har fått den stämpeln leder det ofta till att man blir utesluten ur gemenskapen. Men medan tjejer som strular med många får dåligt rykte, gäller inte samma sak för killar. I stället får de en

identitet och status genom sexualiteten och killar kan till och med säga att de har ”gjort det” fastän de inte har det.

Kränkande mejl

Men det är inte bara mellan elever som könsmobbing förekommer. Det finns även lärare som kränker, påpekade Doris Marydotter och berättade om en lärare som åtalades för sexuella trakasserier efter att ha skickat kränkande mejl.

– Han friades i hovrätten och när han kom tillbaka till skolan delades personalen i tre läger. De som hade läst domen och ansåg att han var skyldig, de som tyckte att man inte skulle döma honom nu när han hade blivit frikänd – och så de som var tysta och inte sa någonting.

Hon gav också ett exempel på när elever trakasserar lärare och berättade om en ny kvinnlig lärare som följde med en niondeklass på skolresa.

– När hon tittade till killarna i tältet på kvällen sa en av dem att ”du kan väl suga av oss innan vi somnar”. Hon berättade efteråt vad som hänt, men fick aldrig någon upprättelse.

Doris Marydotter menade att en alltför vanlig reaktion bland kolleger när en lärare säger sig ha

problem med en elev är: ”Jaså, det har inte jag!”

Hon gav därefter ytterligare exempel på vilka uttryck könsmobbing i skolan kan ta sig – och hur svårt det kan vara att tackla problemet – genom att visa två filmklipp.

Kränkande beröring

Dels ur filmen Sexuella trakasserier i ungdomsmiljö, som har producerats av JämO, Ungdomsstyrelsen, Skolidrottsförbundet och Fritidsforum och som bland annat handlar om en tjej som stämplas som hora, en kille som trakasseras för att den tjej han gillar anses töntig av killgänget och om en tjej vars lärare kladdar – vilket gör att hon börjar skolka från matten eller ha på sig sin extra tjocka ”matte-tröja”.

– När det gäller beröring så är det okej om det finns en bra avsikt med den – och det känner eleverna om det gör. Det finns exempel på beröring som ofta uppfattas som dålig, till exempel att ta någon i nacken eller på låret eller rufsa i håret, medan fast beröring med ögonkontakt upplevs som bra. Men det kan också vara olika från dag till dag – och vissa elever kanske inte vill ha någon beröring alls.

Doris Marydotter

Doris Marydotter visade även klipp ur Teresa Fabiks film Hip hip hora, där ett slagsmål mellan elever får till konsekvens att läraren har ett allvarligt samtal med den drabbade tjejen men inte med killen som trakasserat henne.

– Det är så vanligt att man lägger ansvaret på tjejerna: "hon var utmanande klädd", "hon var ute sent", "hon var full". På en skola togs det upp som ett problem att tjejerna på omvårdnadsprogrammet klädde sig på ett sätt som gjorde att killarna på bygglinjen inte kunde koncentrera sig.

Doris Marydotter inskräppte också att könsmobbing är ett hot mot såväl arbetsglädje och miljö som ekonomi och att man måste bemöta det på olika nivåer, genom att stötta, ingripa och förebygga.

– Och vi måste se det som det brott det är!

"Dumpparlista"

Hon gav även exempel på hur man kan arbeta med att förändra attityder och berättade om en metod hon kallar "Dumpparlista". Den går ut på att eleverna får skriva ner olika ord man kan använda om och till varandra och därefter ett efter ett "dumpa" de man inte tycker är okej att säga.

– I en klass var de enda ord som blev kvar: tjej, tös, flicka och det egna namnet.

Kompensatorisk pedagogik

Hon berättade även om en förskola i Gävleborg, där arbetet med barnen filmats. Personalen upptäckte då att killars nej alltid behandlades som ett nej medan flickors nej var förhandlingsbart och att flickorna förväntades vara hjälpsamma medan killarna förväntades vara aktiva.

För att komma tillrätta med detta började man bland annat med att se till att alla bemöttes likadant på morgnarna, att träna killarna i språk och lära dem att vänta på sin tur och att träna tjejerna i mod och styrka, bland annat genom att hoppa från hög höjd.

– Att jobba medvetet med så kallad kompensatorisk pedagogik och till exempel träna tjejer i att stå för sina beslut och killar i att samtala och visa empati, är ett sätt att jämna ut maktbalansen. Annat att tänka på är att dela taltid lika så att tjejer och killar får lika mycket utrymme, att ibland arbeta med enkönade grupper, att inte acceptera kränkningar, att inte ifrågasätta berättelser och inte minst att diskutera kön, makt och genusfrågor i skolan, avslutade Doris Marydotter.

Att stoppa mobbing går!

Nästa föreläsare var AnnCha Lagerman, idrottslärare och mobbingsexpert på Bris, Barnens rätt i samhället. Hon har varit med och utarbetat den så kallade Österholmsmodellen, ett sätt att upptäcka, stoppa och förebygga mobbing i skolan och den hopp-givande rubriken på hennes föreläsning var densamma som namnet på boken om metoden: "Att stoppa mobbing går".

– Mer än en tredjedel av de mejl och telefonsamtal vi får till Bris handlar om att man blir mobbad, inte får vara med, blir kallad saker eller att man inte har några kompisar – och om att skolan inte har klarat av att hantera detta. För mobbare fortsätter om skolan inte sätter gränser och även om vi på Bris försöker att säga "du är bra" till dem som ringer, så formas självbilden av hur andra bemöter oss. Man lägger skulden på sig själv, tänker att jag är ful och dum, sa AnnCha Lagerman och berättade om den händelse som blev en varningsklocka och ett startskott och ledde till att man började utarbeta metoden:

– När jag arbetade som idrottslärare var det en flicka i nian som försökte ta sitt liv. Det kom fram att hon hade blivit mobbad sedan första klass, hon hade blivit utfryst och kallad "hora" fastän hon inte ens hade varit med någon – och ingen hade märkt någonting! Nu klarade hon sig och hon fick det bra på gymnasiet, men på skolan frågade vi oss: Varför ser vi inte? Barnen som ringer till Bris säger samma sak: "De ser inte!"

En förklaring, menade AnnCha Lagerman, kan vara att skoj och lek och mobbing kan se likadant ut för en vuxen.

– Och det är därför vi måste samarbeta med barnen!

AnnCha Lagerman och hennes kolleger på Österholmsskolan i Stockholm började läsa på och ta del av forskning i ämnet och testade olika sätt att arbeta under några år, vilket så småningom resul-

terade i den modell som fick sitt namn efter skolan.

Ett ämne till ett föredöme

AnnCha Lagerman påpekade att vi är förebilder för barnen, att de härmar oss mer än vi tror och att vi därmed har ett ansvar.

– Det är viktigt att vi vuxna bryr oss, att vi inte kränker, att vi tycker om eleverna och att vi kan sätta gränser, sa hon – och återgav en lärarrik händelse från arbetet med att utarbeta modellen:

– När vi hade sänkt mobbningen med 80 procent var vi väldigt nöjda med oss själva och ville göra en skriftlig utvärdering med eleverna, tänkte väl att vi skulle få papper på att vi lyckats. Eftersom vi var så uppfyllda av vår egen förträfflighet var det lite chockerande att läsa om de svagheter som var tydliga för dem men inte för oss. Om mig hade de bland annat skrivit att jag var "orättvis" och "för sträng" och "har gullegrisar". Då lärde vi oss att det inte är lätt att vara en förebild om man tror att man är en ängel och inte har kollat vad folk tycker. Men om man vågar låta sig utvärderas – då kan man vara ett ämne till ett föredöme.

Österholmsmodellen

Den första av de väldigt konkreta punkter som ingår i Österholmsmodellen lyder:

Alla vuxna säger till vid allt dåligt beteende.

– Att prata med hela klassen om saker som hänt är inte bara osmart – det gör dessutom bara saken värre. Det är inte heller smart att prata med mobbare i grupp – de måste ju hålla masken inför varandra. I stället ska man prata med dem en och en, då kan man nå fram till en person.

Det är också viktigt att inte anklaga och att skilja på person och beteende och tydligt markera att man tycker om personen men inte accepterar beteendet, påpekade AnnCha Lagerman.

– En kärleksfull, gränssättande vuxen är vad alla barn behöver. Men därför är det också viktigt att alltid markera, att alltid säga ifrån. Om man går förbi en gång – då har man givit sitt godkännande!

Dock finns det situationer där det är svårt att hålla denna konsekventa linje:

– Om man ser något i korridoren och säger ifrån men de svarar "vi bara skojar", då är det lätt hänt

att man känner sig dum och tycker att det blir pinsamt. Då finns risken att man inte vågar säga något nästa gång, eller att man tar en annan väg, för att man inte vill göra bort sig och känna sig töntig. En bra replik i det sammanhanget är i stället: "Man skojar inte på det sättet!" Då har man markerat och satt normerna. För det kan ju vara skoj – men det kan också vara mobbing.

En annan viktig punkt i modellen är mentorsamtal med eleverna.

– Man frågar hur de har det, inte bara med skolarbetet utan även med kompisar och man går igenom hela klassen med dem: "Hur är det med Olle? Hur är det med Kajsa? Har de kompisar? Vilka är dina kompisar?" Då kommer saker fram, man kan få upp ett spår och inte minst kan man få det på ett tidigt stadium. Och eftersom alla gör det är det ingen som behöver känna att de skvallrar.

Antimobbingsteam

Enligt modellen ska det på skolan också finnas antimobbingsteam, där lärare, fritidsassistenter och andra som vill vara med samarbetar med elevvården. Till teamet kan man gå med sådant som kommit fram under mentorssamtalen eller pro-

blem som visat sig på andra sätt.

Andra viktiga principer är att man lovar att man aldrig kommer att avslöja vem som har berättat någonting och att det är den som är utsatt som har tolkningsföreträde.

– Om någon känner sig kränkt så måste vi göra något åt det!

Dock ska man inte bara erbjuda stöd till den mobbade, utan även till den som mobbar.

– Om det är ett upprepat beteende som mobbaren inte kan släppa, då finns det alltid en orsak. Det kan vara hela skalan från att man vill bli "klassens kung" till att man själv har blivit utsatt. Undersökningar visar att alla mobbare skäms och tycker att det de gör är fel, men att de inte kan bryta beteendet på grund av grupstrycket. Då måste alla hjälpas åt med att bryta mönstret. Man kanske måste kontakta Bup (Barn- och ungdomspsykiatri), bryta upp gruppen, se till att personen får en förebild i form av en schysst vuxen eller erbjuda eleven att byta till en ny klass, med andra förväntningar och roller.

Grova brott måste dock polisanmälas, påpekade AnnCha Lagerman.

– Det handlar om att sätta en gräns. Och om

man i mentorssamtalen får höra att lärare kränker elever, då måste man gå till rektorn!

Klasstödjare

Ett annat inslag i Österholmsmodellen är att elever är klasstödjare, som bland annat har som uppgift att prata med dem som är ensamma. När barnen är mindre turas man om, men när de blir äldre utses de av klasskamraterna genom anonyma val.

– Man måste ha med sig eleverna – annars når man inte ända fram.

Andra mobbningsförebyggande åtgärder är informations- och föräldramöten där man klargör att mobbing inte får förekomma, anonym uppsatsskrivning och rastaktiviteter. Man kan också se till att det är många vuxna bland barnen – och att det alltid är de vuxna som gör gruppindelningar.

– Annars väljer man bara sina kompisar – och hur blir det då med den som inte har någon kompis?

Det är också viktigt att lära sig se, att skaffa sig redskapen och att alltid berätta – om man misstänker att det är mobbing så är det nog det, inskräpte AnnCha Lagerman.

– Man måste hålla på! Man kan inte göra detta en gång – det är ett sisyfosarbete, avslutade hon.

Den nya lagen mot diskriminering och kränkande behandling i skolan

Förmiddagens tredje föreläsare var Lars Arrhenius, som 1 maj blev den förste att inneha den nyinstiftade tjänsten som Barn- och elevombud på Skolverket. Arrhenius har tidigare arbetat som advokat, både som målsägarbiträde och försvarare och har också haft uppdrag för Unicef.

En av hans främsta arbetsuppgifter är att se till att de svenska skolorna följer den nya lag mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever som började gälla 1 april och denna nya lag var också ämnet för hans föreläsning.

– Det nya med lagen är att den förtydligar ansvaret i de här frågorna. Nu finns ett förbud mot kränkande behandling, ett krav på att skolor ska arbeta med dessa frågor och en möjlighet att bland annat utkräva skadestånd, sa Lars Arrhenius.

Bakgrunden till lagen är dels de senaste årens uppmärksamhet kring problemet mobbing, både i medier och i form av rapporter från bland andra Bris.

– Men det handlar också om skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag, om mänskliga rättigheter och allas lika värde och om rättssäkerhet för barn – som ju ofta har svårt att göra sina röster hörda, betonade Lars Arrhenius.

Barns och elevers lika rättigheter

Dessutom finns EG-direktiv om likabehandling och jämställdhet och emot diskriminering på grund av ras och etniskt ursprung, religion eller övertygelse, ålder, funktionshinder och sexuell läggning.

– Lagens ändamål är att främja barns och elevers lika rättigheter och att motverka diskriminering och kränkande behandling och de som skyddas

av lagen är alla sorters elever: från förskola till kommunal vuxenutbildning och svenskundervisning för invandrare – och allt där emellan. Därmed berör lagen cirka två och en halv miljon individer och deras anhöriga.

Lars Arrhenius gick även igenom hur lagen definierar de olika typer av diskriminering och kränkande behandling som den omfattar. Begreppet trakasserier är exempelvis enligt lagens definition ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning, funktionshinder eller kön – eller som är av sexuell natur. Dessutom räknas även annan kränkande behandling, utan koppling till dessa former av diskriminering, som trakasserier.

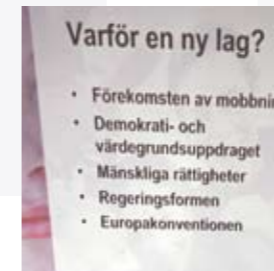
– Lagen omfattar även både direkt och indirekt diskriminering. Med direkt diskriminering menas till exempel att någon missgynnas, medan indirekt diskriminering exempelvis kan innebära att något framstår som neutralt men i praktiken missgynnar någon – till exempel kan ett förbud mot huvudbonader drabba den som bär slöja av religiösa skäl.

Skadestånd

Det är också förbjudet med kränkande behandling som hot, utfrysning och mobbing och med repressalier, som att försöka påverka någon att ta tillbaka en anmälan. Lagen förbjuder också instruktioner att diskriminera – till exempel att göra så att vissa inte får tillgång till en utbildning. Dessa förbud är absoluta och kan alltså leda till skadestånd om man bryter mot dem.

Eftersom lagen är ny finns dock ingen praxis när det gäller skadeståndssummor ännu, men beloppen ska enligt Lars Arrhenius vara "avskräckande". Sedan seminariet hölls har han begärt skadestånd i två fall och då har det rört sig om summorna 50 000 respektive 25 000 kronor.

– De anmälningar som hittills har kommit in

handlar inte om några bagatellartade saker, utan det rör sig om allvarliga händelser.

Likabehandlingsplan

Men lagen ställer också krav på aktiva förebyggande åtgärder, påpekade Lars Arrhenius. Bland annat ska alla huvudmän för de verksamheter som regleras i skollagen ha en likabehandlingsplan – en för varje enskild verksamhet. Planen ska bland annat omfatta planerade åtgärder och rutiner för hur man hanterar situationer och det ska finnas en tydlig ansvarsfördelning och en ordentlig dokumentation. Åtgärderna ska också genomföras och följas upp och planen ska ses över årligen.

– Det ska vara en aktiv, levande plan där alla är delaktiga – även barnen! Man ska arbeta med att förebygga och förhindra kränkande behandling, genom att till exempel jobba med språk, stämning, jargong och beteendemönster. Det finns krav på att ta tag i situationer och man har en skyldighet att utreda och vidta åtgärder om man får känne-

dom om kränkande behandling. Det är huvudmannen – alltså kommunen, eller bolaget om det är en friskola – som har det juridiska ansvaret, men all personal på skolan har givetvis ett ansvar.

Myndigheter som har rätt att föra talan

De myndigheter som har rätt att föra talan enligt den nya lagen är förutom Barn- och elevombudet även Jämställdhetsombudsmannen (JämO), Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO), Handikappombudsmannen (HO) och Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO). Förutom att tillvarata barns och elevers rätt och se till att den nya lagen följs ingår i Lars Arrhenius arbetsuppgifter även att informera och ge råd om den nya lagen, att följa utvecklingen inom området och att upprätthålla kontakter med berörda aktörer.

– Jag tror på den här lagen, deklarerade Lars Arrhenius avslutningsvis.

Webbadresser

Doris Marydotter
www.dorismarydotter.nu

Bris
www.bris.se

Skolverket
(med information om lagen mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever samt om Barn- och elevombudet)
www.skolverket.se

Jämställdhetsombudsmannen (JämO)
www.jamombud.se

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO)
www.do.se

Handikappombudsmannen (HO)
www.ho.se

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO)
www.homo.se

Boken "Att stoppa mobbing går"
av AnnCha Lagerman och Pia Stenberg är utgiven på förlaget Gleerups
www.gleerups.se

Dokumentationen är utgiven av Tryggare och Mänskligare Göteborg
Text: Ulf Benkel | Foto: Tommy Holl | Grafisk form: Elanders, Göteborg 2007

Vad tyckte du om föreläsningarna?

**Ann-Catrin Sylvén,
kurator på Frölundagymna-
siet:**

– En bra helhet. Genomgången av den nya lagen var bra, men det återstår fortfarande många viktiga frågor om hur man gör i det dagliga arbetet. Doris Marydotter var tankeväckande, man behöver sådana påminnelser ibland.

**Eva-Marie Kjellqvist,
kurator på Frölundagymna-
siet:**

– Det var många viktiga frågor som togs upp. Viktigast med den nya lagen är att den verkligen förankras på skolorna – hos all personal.

**Rehema Prick,
kurator på Hvitfeldtska gym-
nasiet:**

– Jag är nöjd! Det var bra med exempel både på vad som händer i skolan och på metoderna mot mobbning.

**Daniel Åman,
Riksförum för anhöriga
till våldsdödade:**

– Det behövs mycket sådant här. Det var en bra blandning av olika sorters ämneskompetens. Och det är viktigt med information om nya lagar.

**Mats Ridelius,
utbildningsförvaltningen i
Göteborg:**

– Det är viktigt med dialog. Det ställs stora krav i den nya lagen, så det finns mycket man behöver prata mer om.

**Lars Lilled,
chef för Mångfaldsenheten
i Göteborg och medlem av
rådet Tryggare och Mänskli-
gare Göteborg:**

– Bra blandning av inspiration och information. Många av exemplen från skolan var mycket sorgliga och man fick bekräftat att mycket återstår att göra även om lagen nu finns.

**Ida Tunander, utbildnings-
förvaltningen i Göteborg:**

– Viktiga frågor och engagerade och entusiasmerande föreläsare som brann för sina ämnen. Det är viktigt att den nya lagen får ordentligt genomslag.

**Catharina Ulvebro, kurator,
Nya Lundenskolan:**

– Väldigt inspirerande! Framför allt de två första föreläsningarna, den tredje var mer informativ. Jag är ny i skolvärlden, så detta var en bra start.

**Carina Ruud Johansson, lära-
re och kamratstödsansvarig,
Nya Lundenskolan:**

– Doris Marydotter var mycket bra och även tipsen från AnnCha Lagerman. När det gäller den nya lagen hade jag möjligen velat höra mer om skolpersonalens rättigheter och inte bara om skyldigheter.

**Patrik Svärd, barn- och un-
domsverksamheten, Askims
stadsdelsförvaltning:**

– Det var bra bredd och spännvidd, även på deltagarna. Bra att man först fick inspiration och att den nya lagen kom på slutet. Bra också att man pratar om vad elever säger till varandra.